

MINTAQALARDA INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINI OSIRISH VA ULARNI BAHOLASH

Toshmamatova Zuhra Shermet qizi
Guliston davlat universiteti talaba

Annotatsiya: Maqolada respublikamiz hududlarining investitsion jozibadorligini oshirish va ularni baholash uslubiyotini takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Kalitli so‘zlar: xududlar, investitsiyalar, investitsion jozibadorlik, baholash, investitsion loyihalarni moliyalashtirish.

Аннотация: В статье освещены проблемы повышения инвестиционной привлекательности в регионах и совершенствования методологии их оценки.

Annotatsiya: The article highlights the issues of increasing the investment attractiveness of regions and improving their evaluation methodology.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va hudud korxonalarining innovatsion faoliyatini jadallashtirish, modernizatsiyalash sharoitida esa investitsiyalarni samarali boshqarish va bu boradagi vazifalarni izchil amalga oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyotga investitsion resurslarni jalb qilish murakkab jarayondir, chunki bu chet el investitsiyalarni ham qo‘shgan holda, barcha potentsial mavjud innovatsion investitsion resurslar imkoniyatlarini strategik safarbar etishni talab etadi. Innovatsion investitsiya o‘zi iqtisodiyotining rivojlanishi, jumladan, unda bandlikning o‘sishi, yuqori ish haqi va mehnat unumdorligining oshishi, bundan tashqari real sektorni rivojlantirish va modernizatsiyalash ko‘rinishlaridagi katta iqtisodiy samarani olib keladi. Kapital qo‘yilmalaridan foydalanishning strategik rejasi – iqtisodiyotning bir qator muhim sohalaridagi iqtisodiy orqada qolishni bartaraf etadi va milliy iqtisodiyotni jahon xo‘jligiga integratsiyasining samarali usullaridan biri hisoblanadi.

Investitsiya termini lotincha investire- “kiyintirmoq” so‘zidan olingan bo‘lib, uning mazmuniga yondashuvlar tubdan takomillashib bormoqda. Endilikda innovatsion investitsiya iqtisodiyot nazariyasida hamda uning amaliyotida ham keng tadqiq etiladigan muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Iqtisodiy kategoriyaning turlicha talqin etilishi oqibatida ko‘pincha turli xil ma’nolarda qo‘llaniladi, buning natijasida esa ularning mazmuni ma’lum ma’noda tarqoq bo‘lib qoladi va o‘zining qat’iy ma’nosini yo‘qotadi. Shu sababli ishni “investitsiya” tushunchasini oydinlashtirish va unga aniqlik kiritishdan boshlash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

J.Keyns investitsiyalarni “ushbu davrda topilgan daromadning iste’molga ishlatilmagan qismi” deb ta’riflaydi.⁴² Ayrim iqtisodchilar tomonidan investitsiyalar daromad (foйда) olish hamda ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida tadbirkorlik ob’ektlariga va

⁴² Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. - М.: Прогресс, 1978. –Б. 117.

boshqa faoliyat turlariga solinadigan pul mablag‘lari, maqsadli omonatlar, aktsiyalar, boshqa turdagi qimmatli qog‘ozlar, texnologiyalar, mashinalar, uskunalar, litsenziyalar, har qanday boshqa mol-mulk yoki mulkiy huquqlardir degan ta’rif beriladi. P.Samuelson va V.D. Nordxauslar investitsiyalarga: “kelgusida ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun bugungi kundagi iste’moldan voz kechish” – sifatida ta’rif berishadi. Ularning tushunchalariga ko‘ra investitsiya moddiy (infratuzilma, asbob-uskunalar, zahiralar) va ijtimoiy (ta’lim yoki inson kapitali, tadqiqot va ishlanmalar, shuningdek sog‘liqni saqlash) kapitalga qo‘yilmalarni ifoda etadi. Ushbu keltirib o‘tilgan ta’rifning afzal tomoni shundan iboratki, mualliflar iste’mol va investitsiya o‘rtasidagi teskari bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatib o‘tganlari holda, nomoddiy aktivlarga qo‘yilmalarni ham qarab chiqadilar.⁴³

Barchamizga ma’lumki, har qanday investor o‘z kapital qo‘yilmalarining ishonchliligi va samaradorligi yuqori bo‘lishidan manfaatdordir. Shuning uchun investitsion jarayonlarni boshqarish investitsiyalash ob’ektlarining egalari va investorlarning ob’ektiv manfaatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilsa, ko‘zlangan samaraga erishiladi. Bu borada mamlakatimizda chet ellik investorlarning O‘zbekistonda olgan daromadlarini qaytadan investitsiya sifatida kiritish bo‘yicha hech qanday cheklovlar yo‘q-chet ellik investorning daromadi, uning xohishiga ko‘ra, har qanday shaklda ishlatilishi mumkin.

Qiymati 50 million dollardan oshadigan va xorijiy investorning ulushi kamida 50 foiz bo‘lgan aniq loyihalarning o‘z muddatida amalga oshirilishini ta’minlaydigan infratuzilmani loyiha xujjatlari asosida o‘z vaqtida qurish majburiyati olinmoqda. Bunga misol qilib, Surg‘il koni negizida Ustyurt gaz kimyo majmuasini qurish bo‘yicha amalga oshirilayotgan loyihani ko‘rsatish mumkin. Bu erda umumiy qiymati 212 million dollarni tashkil etadigan tashqi muxandislik infratuzilmasini barpo etishni davlat o‘z zimmasiga olgan.”Navoiy” erkin industrial-iqtisodiy zonasi va “Angren” maxsus industrial zonasida yaratilgan sharoitlar ham bunga misold bo‘la oladi.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar ham ichki, ham tashqi bozorni to‘yintirish, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadlarida tashkil qilinishi lozim. Bu esa, chet el investitsiyalari oqimini tezlashtiradi. Chet el kapitalini jalb qilish va undan foydalanish bo‘yicha maqsadli uzoq muddatga mo‘ljallangan respublika dasturida chet el texnologiyalari va uskunalari bilan birinchi navbatda jihozlanishi lozim bo‘lgan u yoki bu tarmoqlarni belgilash talab etiladi.

Tadqiqotchi Yusupov A fikriga ko‘ra, “Investitsiya muxiti va investitsion jozibadorlikni oshirish masalasi muxim bo‘lib, investitsiya muhitini yaxshilashning iqtisodiy mohiyatini o‘rganish va uni iqtisodiyotga jalb qilinishi bevosita investitsiya faoliyati samaradorligini oshirishga, investitsiyalar hajmi ko‘payishiga xizmat qiladi. Bu esa, o‘z-o‘zidan investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning yangi manbalarini aniqlash, nazariy-xuquqiy asoslarini takomillashtirish bilan birga investitsion muhit jozibadorligini oshirishning moliyaviy asoslari yaxshilanishini talab etadi”(2) –deya o‘z yondoshuvlarini bildirib o‘tadi.

⁴³ Самуэльсон П. Экономика.- М.: МГП “АЛГОН” ВНИИСИ. 1992.-С. 204.

Investitsion jozibadorlikni baholash va investitsiya hajmini bashoratlash modellaridan bir vaqtda foydalanish, bir xil natijalarga erishishga imkon beruvchi, iqtisodiy tizimning investitsion jozibadorligini o‘zgartirish bo‘yicha juda ko‘plab chora-tadbirlar variantlarini ishlab chiqishga imkoniyat beradi.

Investitsiya hajmini bashoratlash modelida investitsion jozibadorlikni aniqlovchi har bir ko‘rsatkich qanchalik ta‘sir ko‘rsatishga moyilligini hamda ko‘rsatkichga ta‘sir etish va investitsion jozibadorlik holatining o‘zgarishi o‘rtasida qancha vaqt o‘tishini hisobga olish lozim. Tegishli ko‘rsatkich o‘zgaradigan vaqtdan boshlab iqtisodiy tizimning investitsion jozibadorligini o‘zgartirishga zarur bo‘ladigan muddatni aniqlash uchun korrelyatsion tahlildan foydalanish tavsiya etiladi. Korrelyatsiya koeffitsientining maksimal qiymati kapital oqimi o‘zgarishi va investitsiya jozibadorligi orasidagi bog‘liklikni ifoda etadi. Iqtisodiy tizimning investitsion jozibadorlikka ta‘sir etuvchi barcha ko‘rsatkichlarini boshqaruvchi sub‘ektning ta‘sirni qabul qilish darajasidan kelib chiqib, quyidagicha tavsiflash mumkin:

- Ta‘sirni deyarli qabul qilmaydigan ko‘rsatkichlar, 3-5 yil;
- Ta‘sirni ozroq qabul qiluvchi ko‘rsatkichlar, 1,5-3 yil;
- Ta‘sirni har doim ham to‘liq qabul qilmaydigan, lekin tez o‘zgaruvchi ko‘rsatkichlar, 6-12 oy;
- “lahzali ta‘sir”, ya‘ni, ta‘sirni tez qabul qiluvchi va o‘z xolatini qisqa muddatlarda o‘zgartiruvchi ko‘rsatkichlar, 3-6 oy.

Boshqaruvchi sub‘ektning ta‘sirni qabul qilish darajasini ifodalovchi ko‘rsatkichlarni jadvalda ko‘rish mumkin.

Ishlab chiqiladigan chora-tadbirlar tizimi nafaqat investitsion jozibadorlik ko‘rsatkichi ortishiga, qolaversa, xududlarning iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir etmog‘i lozim.

Umumiy holatda avvalo quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi :

1. Mahalliy va xorijiy investorlarga mo‘ljallangan, investorlarga kafolat va imtiyozlar berishni nazarda tutuvchi me‘yoriy-xuquqiy bazani takomillashtirish. Investitsion jozibadorlikni o‘ziga xosligidan kelib chiqib, bu chora tadbirni tabaqalashtirish maqsadga muvofiq. Bunda kapitalni joylashtirish xamda kapital hosil qiluvchi investitsiyalar narxini pasaytirish uchun investorlar orasida raqobatni kuchaytirish va boshqa qo‘yilmalardan qaytimni oshirish uchun qayta investitsiyalangan hududlarda investitsiyalash shartlari samaradorligini oshirish. Hududlarga investorni tanlash imkoniyatini berish va investitsion jarayonni nazorat qilishni osonlashtirish.

2. O‘z ichiga yagona mahalliy bank, sug‘urta tashkilotlari, qarz beruvchi markaz, lizing kompaniyalari, moliyaviy mahalliy tizim, investitsion fondlarni oluvchi yagona moliyaviy mahalliy tizimni yaratish.

3. Munitsipial obligatsiyalar tizimini takomillashtirish. Inqirozni boshidan kechirayotgan, shuning hisobiga investorlarni jalb qila olmaydigan korxonalar uchun davlat va munitsipial buyurtmalar muhim ahamiyatga ega. Davlat buyurtmasi bajarilishi shunday

korxonalar uchun material zaxiralarini to‘ldirish va ishlab chiqarishni takomillashtirishga imkon beradi, bu esa ularni investitsion jozibadorligini oshiradi.

4. Hudud byudjetiga soliq va to‘lovlar doimiy to‘lanishini ta‘minlash hamda to‘lov intizomini yaxshilash. Soliq yig‘ish darajasini oshirish davlat institutlarini rivojlantirish, xududning infratuzilmaviy ta‘minotini kengaytirish uchun ma‘lumotlar bazasini va axborot oqimlari harakati hisobiga investitsion bozorning ochiqqligini ta‘minlaydi.

5. Xududlar sanoat korxonalarining texnologik kooperatsiyasini tashkil etish va buning hisobiga yuqori iqtisodiy samara olish. Xududlarda, ayniqsa, er osti boyliklarini ishlab chiqarishga mo‘ljallangan hududlarda kooperatsiyani rivojlantirish tadbirkorlarning transport va transaksion xarajatlari qisqartirilishini ta‘minlaydi, xamda sifatli tayyor maxsulot ishlab chiqarishga imkon beradi. Iqtisodiy tizimning investitsion jozibadorligini oshiradi. Bu esa, o‘z navbatida, qo‘shimcha kapital oqimini vujudga keltiradi.

6. Korxonalarga investorlarni izlab topish, ilmiy asoslangan biznes rejalar ishlab chiqish, investitsion marketing bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, investitsiyalarning samarali boshqaruviga erishish respublikamiz hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi yanada jadallashuviga xizmat qiladi. Bunda quyidagilarni amalga oshirish ijobiy samara beradi:

-hududlardagi korxonalarning umumiy rivojlanish strategiyasi va investitsion bozor kon‘yukturasini bashoratlash.

-mamlakatimiz hududlarida investitsion portfelni shakllantirish va daromadlilik, tavakkalchilik va likvidlilik mezonlari bo‘yicha ularni baholash.

-loyihalarni amalga oshirish jarayoniga investitsiyalar samaradorligi hamda loyihalarni amalga oshirish monitoringini tashkil etish.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib shuni ta‘kidlash lozimki, hududlarimizda to‘g‘ri va oqilona investitsiya siyosatini olib borish va ularning investitsion jozibadorligini oshirish orqali ishlab chiqarishni yanada kengaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini keskin rivojlantirib, iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini, korxonalarni texnik va texnologik qayta jihozlash natijasida axoli farovonligini tobora yuksaltira borish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-158 sonli Farmoni,<https://lex.uz/docs/6600413>

2.Yusupov A.Xorijiy investitsiyalar- korxonalar iqtisodiy taraqqiyot omili. G‘J. Bozor, pul va kredit. 2004, №11.

3.Xaydarov N.H. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida korxonalarning investitsion faoliyatidagi moliya-soliq munosabatlarini takomillashtirish masalalari. I.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati.-T.: 2023.